

1. Czy zasada podwójnego skutku czynu i wynikająca z niej dopuszczalność kłamstwa w wyjątkowych wypadkach ratowania wielkiej wartości nie może zostać zbyt łatwo zbliżona do zasady „cel uświęca środki”?

2. Czy rzeczywiście błąd – jak stwierdza Autor – jest tak bardzo zbliżony do kłamstwa, przecież błąd (autentyczny, nie traktowany jako samousprawiedliwienie) popełniamy nieświadomie, natomiast kłamstwo jest czynem jak najbardziej uświadomionym?

3. I wreszcie: Czy można traktować kłamstwo konwencjonalne jako „lekki” rodzaj kłamstwa, który jest prawie nieszkodliwy? (np. wielokrotnie podawane „Państwa nie ma w domu” – skoro są!), ze wszystkimi jego skutkami negatywnymi odnoszącymi się do osoby kłamcy i okłamywanego, i osób z otoczenia mówiącego).

To tylko nieliczne wątpliwości, które zrodziły się podczas czytania książki. Należy przypuszczać, że wnikliwy odbiorca będzie miał ich więcej.

Polecając tę pozycję, należy podkreślić wieloaspektowość i dogłębność w ujęciu tematów, zwłaszcza w porównaniu z książkami dotyczącymi kłamstwa, które pojawiły się w tym czasie na rynku. Na przykład *Krótką historią kłamstwa* Steffena Dietzscha omawia zagadnienia związane z historią, i to w formie esejów, które raczej – w sposób nieco przekorny – zachęcają do przemyślenia pewnych stwierdzeń filozoficznych, niż wyjaśniają je w sposób uporządkowany. Z kolei książka Paula Ekmana – *Kłamstwo i jego wykrywania w biznesie, polityce, małżeństwie* – jest napisana w aspekcie fizjologiczno-psychologicznym, natomiast monografia Jolanty Antas – *O kłamstwie i kłamaniu* – ujmuje tę problematykę z punktu widzenia semantyki i językoznawstwa, a także psychologii. Książka Chudego natomiast jest nie tylko próbą opisu historii, struktury, funkcji semantycznych czy obszarów występowania, lecz przede wszystkim wyjaśnieniem istoty kłamstwa w aspekcie ontologiczno-antropologiczno-etycznym, a nawet teologicznym. Z tego też powodu nie tylko zaspokajają ciekawość i dają przyjemność poznawczą, ale także uczą wrażliwości moralnej. Przypomina, że słowo „Kłamiesz!” jest głęboko obraźliwe.

Justyna Truskolaska

Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli

W trosce o integralne wychowanie, red. M. Nowak, T. Ożóg, A. Ry-
nio, Lublin: Wydawnictwo KUL 2003, ss. 564

Książka pt. *W trosce o integralne wychowanie* stanowi zbiór artykułów i komunikatów wygłoszonych w ramach konferencji zorganizowanej z okazji XXV-lecia śmierci Stefana Kunowskiego (1909-1977) pod hasłem *W trosce o integralne wychowanie człowieka*. Konferencja miała miejsce w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w dniach 12-14 września 2002 r.

Celem redaktorów pozycji, będących jednocześnie organizatorami konferencji, było nie tylko zgromadzenie artykułów przybliżających myśl pedagogiczną prof. Kunowskiego, ale przede wszystkim wykazanie jej aktualności i możliwości w aspekcie rozwiązywania problemów (teoretycznych i praktycznych) współczesnej pedagogiki. Recenzowana książka stanowi również wstęp do opracowania i wydania monografii poświęconej pedagogice Stefana Kunowskiego oraz do sukcesywnego wydawania jego dotychczas niepublikowanych dzieł.

Warstwicowa teoria wychowania prezentowana przez Kunowskiego, zdaniem pomysłodawców konferencji, może przyczynić się do stworzenia i rozwoju *pedagogiki integralnej*, nazywanej inaczej *holistyczną*, *globalną* lub *totalną*. Wychowanie integralne jest dziś postrzegane jako antidotum wobec tych kierunków we współczesnej pedagogice, które prezentują jednowymiarowy, a więc niepełny model człowieka i możliwości jego rozwoju.

Struktura książki odpowiada wypracowanej przez prof. Kunowskiego koncepcji pionowego występowania działów w pedagogice. Stąd też zamieszczone artykuły uszeregowane są od części dotyczącej teoretycznych aspektów wychowania poprzez warstwę aksjologii aż do praktyki pedagogicznej.

Praca składa się z trzech części (odpowiadających strukturze konferencji), sprawozdań z grup tematycznych, wprowadzenia, podsumowania oraz not o autorach. W części pierwszej, zatytułowanej „Ku pedagogice czystej (teoretycznej)”, odnajdujemy teksty dotyczące m.in. ogólnej refleksji metodologicznej nad zasadnością pedagogiki jako nauki, wpływu myśli Kunowskiego na polską pedagogikę ogólną i pedagogikę katolicką oraz recepcji tejże myśli na grunt współczesnej teorii wychowania. Część druga, „Pedagogika aksjologiczna i normatywna”, dotyczy personalistycznych aspektów teorii pedagogicznej prof. Kunowskiego, problemów wychowania religijnego, katolickiego oraz samowychowania w kontekście integralnego rozwoju człowieka. Część trzecia, najobszerniejsza, nosi tytuł: „Implikacje teorii warstwicowej dla dyscyplin pedagogicznych i praktyki wychowawczej”. Zawiera ona artykuły i komunikaty, których kolejność odpowiada prezentowanym na konferencji grupom tematycznym. Odnajdujemy tu zatem materiały z: sekcji podejmującej problematykę „Implikacji dla pedagogiki rodziny, pracy socjalnej i resocjalizacji”, sekcji zajmującej się problemami „Implikacji dla pedeutologii i pedagogiki szkolnej” oraz sekcji poświęconej „Implikacjom dla psychopedagogiki, pedagogiki zdrowia i pedagogiki specjalnej”.

W słowie wstępnym redaktorzy zaznaczają, że kierunek badań nad myślą Kunowskiego pokrywa się z jedną z dwóch podstawowych tendencji we współczesnej pedagogice. Chodzi o przywrócenie „polskiej tradycji myślenia o rzeczywistości wychowawczej dzieł pedagogicznych okresu międzywojennego lub myśli autorów, którzy pomimo trudności pozostawali wierni swojej koncepcji pracy pedagogicznej” (s. 12)¹. Historyczną egzemplifikacją problemu są zawarte we wstępie opracowania

¹ Druga tendencja dotyczy tych współczesnych kierunków pedagogicznych, których celem jest ujęcie rzeczywistości wychowawczej tylko w kontekście aktualnych problemów i „situacji dnia dzisiejszego”.

prof. Piotra Pawła Gacha – „Profesor Stefan Kunowski: dziedziny i charakter pracy dydaktyczno-naukowej” – oraz prof. Grażyny Karolewicz – „Profesor Stefan Kunowski w świetle wspomnień swoich przyjaciół i uczniów”. Redaktorzy podkreślają, że książka *W trosce o integralne wychowanie* nie stanowi jednolitego traktatu przenoszącego teorię prof. Kunowskiego na grunt współczesnej myśli pedagogicznej, ale jest próbą jej nowego odczytania w aspekcie „różnych dziedzin i aspektów działalności wychowawczej”.

Ze względu na objętość książki oraz zakres problematyki niemożliwe jest przedstawienie i ocena wszystkich podjętych w niej problemów. Mając na uwadze temat – troska o integralne wychowanie – i cel teże publikacji, w ocenie całości zwrócimy uwagę przynajmniej na niektóre poruszane w niej problemy.

Zagadnienie podjęte przez prof. Andrzeja Bronka w artykule *Czy pedagogika jest nauką autonomiczną* nie dotyczy bezpośrednio podstawowej dla tej pozycji tematyki, warto jednak zapoznać się z jego treścią ze względu na aktualność postawionej w nim kwestii. Jeśli chcemy mówić o pedagogice integralnej, czy pedagogice „w ogóle” jako nauce, trzeba wpieryw określić jej metodologiczny status. Autor referatu, podkreślając istnienie odrębnego przedmiotu i problematyki pedagogicznej, wysuwa jednak następującą tezę: „[...] pedagogika, tak jak się ją współcześnie uprawia, stanowi zespół kilku dyscyplin naukowych, czyli obszar badań inter- i multidyscyplinarnych” (s. 72). W tej perspektywie szansą dla pozaformalnej integracji nauk pedagogicznych może być tworzenie integralnej teorii wychowania, opartej na personalistycznej, pełnowymiarowej koncepcji człowieka.

Artykuł prof. Janusza Gniteckiego pt. *Pedagogika teoretyczna profesora S. Kunowskiego – próba recepcji założeń w okresie przełomu formacyjnego* również traktuje pedagogikę od strony jej metodologii. Jest to próba autorskich poszukiwań badawczych w celu recepcji teorii Stefana Kunowskiego na grunt współczesnej myśli pedagogicznej. Możliwość realizacji wychowania integralnego² oraz tworzenia teoretycznej wiedzy pedagogicznej autor upatruje w odwołaniu się do koncepcji oscylatora ambiwalencji dynamizmów rozwojowych człowieka (Bios, Etos, Agos, Los) prof. Kunowskiego. Próba reinterpretacji tej koncepcji, w świetle współczesnej filozofii nauki, nie tylko ubogaca warstwę metodologiczną pedagogiki, ale ma też swoje pragmatyczne odniesienie. Wskazuje ona na „nowe możliwości w zakresie poznawczego osvajania świata i konstruktywnego działania” (s. 91).

W części drugiej recenzowanej książki, oprócz tekstów podejmujących problematykę wychowania w świetle wartości personalistycznych (m.in. J. Homplewicz, *Aspekty personalizmu w „Podstawach współczesnej pedagogiki” Profesora Stefana Kunowskiego* oraz M. Nowak, *Koncepcja osoby i jej znaczenie w teorii pedagogicznej Stefana Kunowskiego*), odnajdujemy również artykuły wiążące pojęcie wychowania integralnego z samowychowaniem *Integralność oddziaływań wycho-*

² W artykule odnajdujemy termin „edukacja integralna”. Z toku rozważań wynika jednak, że należy ten termin rozszerzyć. Autor pisze bowiem o stawaniu się człowieka, o jego rozwoju w kierunku pełni, przenikaniu transcendentalnej Prawdy, Dobra i Piękna w fizyczną, społeczną, psychiczną i duchową strukturę człowieka.

wawczych w pedagogice F. W. Foerстера M. Studenskiego, oraz *Kształcenie charakteru podstawą samowychowania w ujęciu F. W. Foerстера* E. Smołki.

Autorzy wymienionych referatów oparli swoje rozważania na koncepcji wychowania F. W. Foerстера, która ujmując proces wychowania w sposób całościowy, daje teoretyczne podstawy pedagogice holistycznej. Struktura wypowiedzi Studenskiego odpowiada istocie procesu wychowania integralnego, które polega m.in. na poszukiwaniu harmonii między naturą i nadnaturą, sferą duchową i intelektualną, rozwojem fizycznym i duchowym, posłuszeństwem i wolnością oraz wychowaniem indywidualnym i społecznym. Tym, co może spoić wymienione antynomie, jest cel wychowania, który musi mieć swe pokrycie z celem, sensem życia indywidualnej osoby. W tym miejscu koncepcja Foerстера, jako swoista propozycja wychowania integralnego, otwiera się na proces samowychowania. Podstawą tego procesu jest natomiast, jak pisze Smołka, „fundamentalna decyzja wyboru Dobra ostatecznego” (s. 237), stanowiąca podstawę „świadomej autodeterminacji osoby” (tamże).

Część trzecia zwiera szereg refleksji nad praktyką pedagogiczną. Tytułowe *Implikacje teorii warstwicowej dla dyscyplin pedagogicznych i praktyki wychowawczej* stanowią tylko jeden z wielu problemów podjętych w tej części recenzowanej pozycji. Prezentowana tu *praxis* traktuje problem wychowania w sensie wąskim, w czym wyraźnie zaznacza się multidyscyplinarność pedagogiki. Poza licznymi wypowiedziami, będącymi próbą adaptacji teorii warstwicowej na grunt szczegółowych dyscyplin pedagogicznych (por. m.in. referaty autorstwa T. Sakowicza, A. Król, B. Sidor), tym, co może szczególnie zainteresować czytelnika, są artykuły zawierające implikacje tej teorii „na przyszłość”. Stanowią one analizę aktualnej sytuacji wychowawczej, w aspekcie konkretnej dyscypliny pedagogicznej, jej ocenę i kierunki poszukiwań, wyznaczone na podstawie elementów integralnej koncepcji wychowania w ujęciu Kunowskiego. Należy do nich m.in. referat prof. Krystyny Chałas pt. *Cele i zadania zreformowanej szkoły a funkcja agosu* oraz dr Anny Petkowicz (*Tendencje rozwojowe dydaktyki a funkcja edocere*).

K. Chałas uważa, że cele i zadania zreformowanej szkoły mają ścisły związek z funkcją Agosu, czyli „wspomaganiem wychowanków w procesie całkowitego i wszechstronnego rozwoju, u podstaw którego znajduje się prawidłowe zaspokajanie coraz wyższych potrzeb, stanowiących źródło własnego doskonalenia o charakterze progresywnym wiodącym do pełni człowieczeństwa i duchowości” (s. 325). W tej perspektywie niezwykle pilne wydaje się tworzenie teoretycznych podstaw pedagogiki integralnej, która ma już swoją egzemplifikację, w wymiarze teleologicznym, w *Podstawie programowej kształcenia ogólnego*.

Ukazując i wyjaśniając tendencje rozwojowe dydaktyki w kontekście funkcji *edocere* (jednej z funkcji Agosu), A. Petkowicz wykazuje zbieżność praktycznych postulatów wypływających z teorii warstwicowej Kunowskiego z „aktualnymi tendencjami dydaktyki, które eksponują aktywność własną wychowanka w procesie dydaktycznym oraz samodzielne dochodzenie do prawdy” (s. 285).

Tym, co zaskakuje po lekturze części trzeciej, jest brak spójnej wizji praktycznego wymiaru wychowania integralnego. Może to wynikać z niejasności metodologicznych pedagogiki, o których wspomnieliśmy wcześniej. Różnorodność spojrzeń na proces wychowawczy z jednej strony ubogaca warstwę treściową nauk

o wychowaniu, z drugiej jednak wpływa na ów brak jednolitej warstwy metodologicznej. Rodzą się pytania: Czy w obliczu daleko posuniętej „segmentacji” myśli pedagogicznej realne jest stworzenie pedagogiki integralnej? Czy jej model teoretyczny znajdzie swą egzemplifikację w praktyce? Czy nauczyciele-pedagodzy są przygotowani do realizacji zasad wychowania całościowego?

W świetle jawiących się problemów wydaje się, iż postulat wychowania integralnego jest szansą, a jednocześnie wyzwaniem dla współczesnej pedagogiki polskiej, która po okresie tzw. przełomu formacyjnego, w obliczu pluralizmu ofert w naukach pedagogicznych, nadal poszukuje swej tożsamości.

Zachętą do lektury i dalszych poszukiwań, zarówno czysto myślowych, jak i praktycznych, jest swoisty apel wypływający z omawianego studium spuścizny prof. S. Kunowskiego: „[...] aby w obliczu szybko postępujących badań szczegółowych i cząstkowych nie zaniechać w pracy wychowawczej troski o pełny, integralny rozwój osoby ludzkiej” (s. 559).

Anna Szudra

Katedra Filozofii Wychowania w Instytucie Pedagogiki KUL